

Зборник Института за педагошка истраживања
Година 55 • Број 1 • Јун 2023 • 93–111
УДК 159.922.8.072(497.11)"2021"
316.356.2:159.923.5-053.6(497.11)"2021"
37.018.1

ISSN 0579-6431
ISSN 1820-9270 (Online)
<https://doi.org/10.2298/ZIPI2301093Z>
Оригинални научни рад

КАПАЦИТЕТ МЕНТАЛИЗАЦИЈЕ КОД АДОЛЕСЦЕНАТА: ДОПРИНОС ВАСПИТНИХ СТИЛОВА РОДИТЕЉА*

Жана Живковић Ранчић**
Техничка школа, Пирот, Србија

Јелисавета Тодоровић
Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Ниш, Србија

АПСТРАКТ

Ауторитативни стил родитељства и висок капацитет за ментализацију код адолесцената у литератури су препознати као снажан протективни фактор у очувању менталног здравља адолесцената. Циљ овог истраживања представља испитивање предиктивног доприноса васпитних стилова родитеља капацитету за ментализацију код адолесцената. У истраживању је учествовало 200 средњошколаца (54,5% дечака; просечна старост испитаника је 17 година). Резултати вишеструке регресионе анализе указују да, када је реч о васпитном стилу мајке, димензије ауторитативног стила (*регулација* и *повезаност*) значајно позитивно доприносе капацитету за ментализацију, док димензије ауторитарног стила (*вербална хостилност* и *необјашњавање*) значајно негативно доприносе развоју ове рефлективне функције. Када је реч о васпитном стилу оца, димензија ауторитативног васпитног стила која значајно доприноси развоју ментализације јесте *регулација*, а негативан допринос показују димензије ауторитарног стила – *необјашњавање* и *принуда*. Главни закључак истраживања јесте да димензије ауторитативног стила родитељства (*повезаност* и *регулација*) значајно доприносе развоју капацитета за ментализацију код адолесцената, док димензије ауторитарног родитељског стила (*вербална хостилност мајке*, *необјашњавање* оба родитеља и *принуда* оца), негативно доприносе развоју ментализације. Основне педагошке импликације рада односе се на подстицање

* Напомена. Припремљено у оквиру пројекта *Популаризација науке и научних публикација у сфери психологије и социјалне политике*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 300/1-14-6-01)

Ово истраживање је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022- 14/200165).

** E-mail: z.zivkovic.rancic18743@filfak.ni.ac.rs

позитивних стилова родитељства чиме би се унапредио свеукупни развој детета, те и развој капацитета за ментализацију.

Кључне речи:

васпитни стилови, ментализација, адолесценција.

■ УВОД

Улога породице у развоју личности детета несумњиво је примарна. Разумевање себе и других зависи од тога јесу ли родитељи адекватно препознали и интерпретирали ментална стања детета. Капацитет за разумевање сопственог понашања и понашања других особа је значајно развојно постигнуће које се достиже у оквиру односа сигурне афективне везаности детета с примарним родитељем (Išpanović-Radojković, 2007). Иако се ментализација примарно развија у оквиру односа привржености (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008), вештине ментализације настављају да се развијају током адолесценције (Dumontheil, Apperly, & Blakemore, 2010). Упоредо са процесом развоја мозга (Blakemore, 2008) адолесценти доживљавају нове емоционалне и социјалне изазове који су релевантни за унапређивање ментализације (Lee, Jolles, & Krabbendam, 2016). Имајући у виду да капацитет за ментализацију може бити важна вештина при суочавању са развојним изазовима у периоду адолесценције, поставља се питање како стилови родитељства могу доприносити развоју ове рефлексивне функције.

Ментализација

Појам ментализације дефинисали су Фонаги и Бејтман као *ментални процес током којег неко имплицитно или експлицитно тумачи своје или туђе поступке као смислене на основу интенционалних менталних стања као што су жеље, потребе, осећања и намере* (Bateman & Fonagy, 2004). Ментализација је имагинативна активност зато што захтева од појединца да покуша да замисли шта се дешава у глави другог појединца (Fonagy, 2008). Ментализација нам омогућава да разумемо туђе реакције, да их боље предвидимо и да из низа менталних репрезентација активирамо ону која најбоље одговара у одређеном интерперсоналном контакту (Allen, 2003), чиме значајно утиче на афективну регулацију, контролу импулса и надгледање сопственог понашања (Fonagy, 2001). Иако је капацитет за ментализацију специфично људска карактеристика, он није дат рођењем, већ представља развојну функцију која детету омогућава да одговори на понашање других, али и на своју идеју о туђим намерама и

плановима. Приписујући одређена ментална стања другима, дете осмишљава реакције других, тако да му њихова понашања постану смислена и предвидива (Fonagy & Target, 1998).

Фактори развоја ментализације

Према досадашњим сазнањима и прегледу литературе, сигурна афективна везаност је неопходан (Fonagy *et al.*, 2002; Fonagy & Target, 1997), али не и довољан услов за развој ментализације (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008). Поред афективне регулације, за развој ментализације неопходно је развијати способност детета да правилно препозна и разуме ментална стања (сопствена и туђа) и да их доведе у везу са понашањем. За развој ове способности потребни су процеси заједничке пажње, огледања и педагошке интервенције (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008). Процес огледања би могао бити механизам којим дете долази до опажања и разумевања емоција, али и до свести о њиховом утицају на друге (Fonagy, 2004; Jurist, Slade, & Bergner, 2008). Поистовећивањем личних унутрашњих садржаја с изразом лица и реакцијама родитеља дете учи да разликује и да припише одговарајућа значења различитим менталним стањима (Allen & Fonagy, 2006). Педагошке интервенције подразумевају пренос знања и норми једне културе о емоцијама, њиховом испољавању и контроли (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008). Уколико је родитељски притисак на дете да се понаша у складу са одређеним нормама прејак, страх који из тога произлази спречио би дете да се бави осећањима другог, већ би се усмерило на последице које трпи. Уколико је утицај родитеља преслаб или недоследан, дете га може игнорисати (Hofman, 2003). С обзиром на значај педагошких интервенција, смислено је да се запитамо каква је улога породице у развоју капацитета за ментализацију детета.

Породица као фактор развоја ментализације

Ментализација је трансакцијски и интергенерацијски процес (Fonagy & Target, 1997) јер се развија првенствено интерсубјективно, што значи да је квалитет ментализације детета повезан са капацитетом за ментализацију људи (првенствено значајни други) са којима је дете у интеракцији. Родитељ који има развијен капацитет за ментализацију зна намере и осећања која се крију иза њиховог понашања и доследно их открива детету. У интеракцији са дететом родитељ препознаје његова ментална стања и описује их детету на смислен начин, тако да дете постепено развија свест о свету као сигурном, предвидивом и безбедном месту (Rosenblum *et al.*, 2008). Дефицит у ментализацији родитеља може бити ризични фактор, јер у том случају родитељ не може разумети по-

требе и перспективе детета, што за последицу има емоционално или физичко занемаривање (Burne *et al.*, 2019).

Поједини аутори наводе да капацитет за ментализацију (рефлексивна функција) има значајну улогу приликом суочавања са развојним изазовима у периоду адолесценције. Прецизније, низак скор на скали рефлексивне функције сматра се развојним дефицитом, док се висок капацитет рефлексивне функције може сматрати протективним фактором (Benbassat & Priel, 2012; Borelli *et al.*, 2018; Fonagy *et al.*, 2002; Rosso, Viterbori, & Scopesi, 2015; Taubner & Curth, 2013). Резултати студије коју су спровели Бенбасат и Приел (Benbassat & Priel, 2012) указују на то да је капацитет за ментализацију родитеља повезан са капацитетом за ментализацију и са социјалном компетенцијом адолесцената. У овој студији је скор на скали рефлексивне функције код родитеља модерирао однос између родитељског понашања и прилагођавања адолесцената. Током адолесценције дефицит у ментализацији може бити повезан са већим ризиком од екстернализованих поремећаја и поремећаја понашања (Fonagy *et al.*, 2002; Fonagy & Luyten, 2018; Rosso, Viterbori, & Scopesi, 2015; Sharp & Venta, 2012). Блиберг (Bleiberg, 2013) сматра да чак и бурна, али не и патолошка адолесценција, може бити праћена адаптивним сломом због сметњи у ментализацији. На узорку адолесцената Борели и сарадници (Borelli *et al.*, 2015) проналазе да је занемаривање од стране родитеља у корелацији са несигурним обрасцем афективне везаности само када је скор на скали рефлексивне функције био низак или умерен, али не и у случајевима високог скорa. Представљени налази фокусирни су на улогу рефлексивности родитеља у подстицању ментализације адолесцената. У овом раду постављамо питање како стилови родитељства могу доприносити развоју ове рефлексивне функције у периоду адолесценције.

Васпитни стил родитеља као фактор развоја ментализације

Васпитни стил се дефинише као релативно доследан начин понашања родитеља којим се успоставља укупан однос са дететом (Matejević, 2007) и подразумева емоционалну климу унутар које се одвија међуделовање између родитеља и детета (Nancy & Laurance, 1993). Формира се у најранијем детињству, а протеже се кроз читаву младост особе (Тодоровић, 2005). У раду се ослањамо на модел васпитних стилова Дајане Баумринд (Baumrind, 1966) која разликује три стила родитељства: ауторитарни, ауторитативни и пермисивни. Ауторитарни васпитни стил подразумева високо изражену родитељску контролу и низак степен топлине (Baumrind, 1966). Од деце се очекује послушност (Ross & Hammer, 2002), а у процесу васпитања родитељи често користе физичко кажњавање да би обуздали самовољу детета. Деца која одрастају у ауторитарном окружењу су

раздражљива и променљивог су расположења, што отежава њихову социјализацију (Todorović, 2005), а често показују и екстернализоване проблеме у понашању (Rinaldi & Howe, 2012). Ауторитативни стил родитељства подразумева високе захтеве прилагођене узрасту детета, али и висок степен емоционалне тоpline и подршке (Baumrind, 1968). Иако постављају јасне захтеве и правила понашања, ауторитативни родитељи објашњавају деци разлоге примењивања тих правила (Ross & Hammer, 2002). Када одрастају у демократском окружењу, деца су спонтана, слободно изражавају мисли и осећања (Ћудина-Obradović i Obradović, 2006), истраживачки су усмерена и имају већу мотивацију за постигнућима (Matejević i Todorović, 2012). Пермисивни васпитни стил подразумева висок степен емоционалне тоpline и низак степен контроле. Пермисивни родитељ не поставља јасне границе и правила понашања, већ прихвата дететове импулсе, жеље и активности, дозвољавајући детету да самостално уређује своје активности (Baumrind, 1966). Деца пермисивних родитеља имају низак степен социјалне одговорности, често испољавају импулсивно понашање и имају ниска постигнућа (Baumrind, 1966).

Стилови родитељства препознати су као важна детерминанта когнитивног и социоемоционалног развоја детета. Резултати истраживања потврђују да најбољу когнитивну развијеност и социоемоционалну прилагођеност имају деца чији су родитељи развили интензивну емоционалну блискост са децом (Bornstein & Landsford 2010; Ћудина-Obradović i Obradović, 2006; Li & Xie, 2017). Када је реч о ментализацији, у литератури је улога родитеља сагледавана претежно кроз призму сигурне афективне везаности, углавном на раном узрасту. Стил родитељства као фактор развоја ментализације истраживан је кроз клиничку праксу, а студије потврђују да су за развој ментализације посебно штетни злостављање, занемаривање и траума у детињству (Ensink *et al.*, 2016; Schimmenti, 2016). Рана негативна искуства у односу са значајним фигурама могу повећати склоност ка дисоцијацији, што може ометати способност стварања и коришћења менталних репрезентација сопствених емотивних стања и емотивних стања која стоје у основи понашања других људи (Garofalo & Velotti, 2017). На узорку деце из наше средине (11–18 година) такође је потврђена веза између траума у детињству, дефицита у ментализацији и дисоцијативних одбрана (Bogdanović, 2022). Поред тога, утицај стилова родитељства на развој рефлексивне функције детета испитиван је кроз однос родитељства са концептом сличним појму ментализације, а то је теорија ума. Теорија ума се може схватити као способност разумевања, објашњавања, закључивања и предвиђања менталних стања других која покрећу понашања (Baron-Cohen, 1997). Студије у којима су узорак чинила деца раног и предшколског узраста доследно потврђују да је ауторитативни стил повезан са бољим перформансама деце на задацима теорије ума, као што су успех деце на задацима погрешних веровања (O'Reilly & Peterson, 2014) и способностима теорије ума другог реда,

попут ментализације, логичког мишљења и разумевања ироније (Khanipour, Nezafatbakhsh, & Aghababaei, 2021). У овом раду полази се од претпоставке да је ауторитативни стил родитељства, који карактерише емоционална топлина и подршка родитеља, објашњавање, тумачење и подстицање радозналости код детета, повезан са вишим степеном капацитета за ментализацију на адолесцентном узрасту. С друге стране, очекујемо да ауторитарни стил, који карактерише ниска респонзивност на потребе детета и висок степен контроле, буде повезан са нижим капацитетом за ментализацију адолесцената. Дакле, циљ истраживања је да се испита да ли су васпитни стилови родитеља статистички значајни предиктори капацитета за ментализацију на адолесцентном узрасту. Такође, биће испитан допринос васпитних стилова мајке и оца развоју различитих димензија ментализације (ментализација себе, ментализација других и мотивација за ментализацију).

■ МЕТОДОЛОГИЈА

Узорак и процедура

Пригодан узорак чинило је 200 адолесцената, ученика Техничке школе у Пироту узраста од 16 до 18 година. Просечна старост испитаника је 17 година ($SD = .79$). За учешће непунолетних ученика у истраживању прибављена је писана сагласност родитеља. Број мушких и женских испитаника је прилично уједначен – 109 је дечака (54,5%), а 91 девојчица (45,5%). Прикупљање података спроведено је онлајн путем *Google forms* упитника током јуна 2021. године, а ученици су упитнике попуњавали у рачунарским кабинетима Техничке школе. Пре попуњавања упитника ученици су били обавештени о циљу истраживања, као и о томе да је испитивање анонимно и да ће одговори бити коришћени искључиво у научноистраживачке сврхе.

Инструменти

Упитник родитељских стилова и димензија (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire – PSDQ), чији су аутори Робинсон и сарадници (Robinson *et al.*, 2001), садржи димензије ауторитарног, ауторитативног и пермисивног стила, а ослања се на модел васпитних стилова Дајане Баумринд. Упитник садржи 32 ајтема са петостепеном скалом одговора Ликертовог типа. Поузданост супскала коју наводе аутори (Robinson *et al.*, 2001) су: Ауторитативни васпитни стил $\alpha = 0,86$, Ауторитарни васпитни стил $\alpha = 0,82$ и Пермисивни васпитни

стил – $\alpha = 0,64$. Ауторитарни стил подразумева висок степен емоционалне тоpline и родитељске контроле, а операционализован је преко димензија *пвезаност* (нпр. *Моја мајка/мој отац реагује на моја осећања и потребе*), *регулација* (*Објашњавао/ла ми је зашто се правила морају поштовати*) и *аутономија* (*Показивао/ла је поштовање према мом мишљењу, тако што ми је дозвољавао/ла да слободно износим своје мишљење*). Ауторитарни стил одликује низак степен емоционалне тоpline и висок степен родитељске контроле. У овом упитнику ауторитарни стил је дефинисан преко димензија *стил – принуда* (нпр. *Моја мајка је користила физичко кажњавање као начин дисциплиновања*), *вербална хостилност* (*Викала је на мене када сам се лоше понашао*) и *необјашњавање* (*Кажњавала ме, не узимајући у обзир моје оправдање*). Пермисивни васпитни стил одликује попустљивост у захтевима и недостатак родитељске контроле, а у примењеном упитнику он није декомпонован на димензије које га ближе операционализују (нпр. *Претила ми је казном, али ме никад није кажњавала*). У овом истраживању васпитни стилови родитеља су испитивани из угла адолесцената, те је примењена прилагођена верзија упитника. С тим у вези, тврдње у упитнику које изражавају понашање родитеља према детету (нпр. *Реагујем на осећања и потребе детета*), модификоване су на тај начин да исказују процену родитељског понашања од стране адолесцената (*Моја мајка реагује на моје потребе и осећања*). Алфа коефицијент поузданости (α) износи: 0,95 за ауторитарни васпитни стил мајке; 0,97 за ауторитарни васпитни стил оца; 0,94 за ауторитарни васпитни стил мајке и 0,95 за ауторитарни васпитни стил оца; 0,60 за пермисивни васпитни стил мајке и 0,68 за пермисивни васпитни стил оца.

Упитник за процену ментализације – УМ (MentS; Dimitrijević et al., 2017). Упитник садржи три супскеале: ментализација сопствених стања (нпр. *Често сам збуњен тиме шта тачно осећам*), ментализација стања других (*Могу да препознам осећања других људи*) и мотивација за ментализацију (*Осећања су често тема мојих разговора са блиским особама*), а даје и глобални скор. Састоји се од 28 тврдњи с којима испитаници изражавају своје слагање на петостепеној скали одговора Ликертовог типа. У досадашњим истраживања констатована је добра поузданост на нивоу целе скале $\alpha = 0,866$, али и задовољавајућа поузданост на нивоу супскеале: $\alpha = 0,836$ за супскеалу *ментализација себе*, $\alpha = 0,84$ за супскеалу *ментализација других* и $\alpha = 0,734$ за супскеалу *мотивација за ментализацију*. На овом узорку скала има задовољавајућу поузданост мерења интерне конзистенције (*ментализација себе*: $\alpha = 0,84$; *ментализација других*: $\alpha = 0,94$; *мотивација за ментализацију*: $\alpha = 0,89$; укупна поузданост скале: $\alpha = 0,95$).

РЕЗУЛТАТИ

Вредности скјуниса и куртозиса потврђују да су све варијабле нормално дистрибуиране на узорку испитаника који су учествовали у нашем истраживању, те су примењене параметријске технике анализе података. У Табели 1 дат је приказ Пирсоновог коефицијента корелације између васпитних стилова мајке и капацитета за ментализацију адолесцената.

Табела 1: Повезаност васпитних стилова мајке са капацитетом за ментализацију адолесцената

	Ментализација себе	Ментализација других	Мотивација за ментализацију
Повезаност	0,558**	0,593**	0,626**
Регулација	0,555**	0,545**	0,625**
Аутономија	0,527**	0,468**	0,575**
Ауторитативност	0,539**	0,579**	0,660**
Принуда	-0,577**	-0,521**	-0,593**
Вербална хостилност	-0,560**	-0,364**	-0,482**
Необјашњавање	-0,583**	-0,635**	-0,651**
Ауторитарност	-0,626**	-0,566**	-0,635**
Пермисивност	0,280**	0,328**	0,360**

** $p < 0,01$

На основу резултата закључујемо да постоји статистички значајна, висока позитивна корелација између димензија ауторитативног васпитног стила мајке и димензија капацитета за ментализацију, док ауторитарни васпитни стил показује високу негативну корелацију са овим варијаблама. Пермисивни васпитни стил мајке има ниску позитивну корелацију са димензијама капацитета за ментализацију адолесцената (Табела 1).

Табела 2: Повезаност васпитних стилова оца са капацитетом за ментализацију адолесцената

	Ментализација себе	Ментализација других	Мотивација за ментализацију
Повезаност	0,476**	0,577**	0,618**
Регулација	0,449**	0,605**	0,670**
Аутономија	0,434**	0,555**	0,634**
Ауторитативност	0,483**	0,617**	0,683**
Принуда	-0,482**	-0,699**	-0,702**
Вербална хостилност	-0,433**	-0,464**	-0,505**
Необјашњавање	-0,550**	-0,613**	-0,648**
Ауторитарност	-0,526**	-0,643**	-0,670**
Пермисивност	0,302**	0,350**	0,437**

** $p < 0,01$

Васпитни стилови оца, такође, значајно корелирају са скором на упитнику за процену ментализације. Ауторитативни васпитни стил позитивно високо корелира са свим димензијама капацитета за ментализацију, док ауторитарни васпитни стил показује високу негативну корелацију са овом варијаблом. Пермисивни васпитни стил оца има ниску позитивну корелацију са степеном развоја ментализације (Табела 2).

Васпитни стилови родитеља као предиктори капацитета за ментализацију

Предиктивни допринос васпитних стилова родитеља за објашњење варијансе капацитета за ментализацију адолесцената испитан је поступком вишеструке регресионе анализе, при чему су предиктори биле димензије васпитних стилова, док су критеријумске варијабле представљале димензије капацитета за ментализацију (*ментализација себе, ментализација других и мотивација за ментализацију*).

Табела 3: Вишеструка регресиона анализа –
васпитни стилови мајке као предиктори капацитета за ментализацију

	Ментализација себе		Ментализација других		Мотивација за ментализацију	
	β	p	β	p	β	p
Повезаност	0,055	0,614	0,294	0,005	0,110	0,286
Регулација	0,297	0,002	0,128	0,172	0,287	0,002
Аутономија	0,020	0,839	0,153	0,106	0,001	0,995
Принуда	-0,186	0,075	-0,110	0,283	-0,187	0,058
Вербална хостилност	-0,238	0,006	-0,200	0,018	0,018	0,823
Необјашњавање	-0,059	0,597	-0,505	0,000	-0,241	0,024
Пермисивност	0,035	0,549	0,020	0,744	0,001	0,983
	$R^2 = 0,45; F(7, 192) = 22,47; p = 0,00$		$R^2 = 0,47; F(7, 192) = 24,47; p = 0,00$		$R^2 = 0,51; F(7, 192) = 28,31; p = 0,00$	

Модел у коме васпитни стилови мајке представљају предикторе димензије *ментализација себе* статистички је значајан и објашњава 45% варијансе ове критеријумске варијабле ($R^2 = 0,45; F(7, 192) = 22,47; p = 0,00$). Значајан предиктор представља супскала *регулација* са позитивним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = 0,297; p = 0,002$), као и супскала *вербална хостилност* са негативним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = -0,238; p = 0,006$). Када је у питању димензија *ментализација других*, модел који чине димензије васпитних стилова мајке значајан је и објашњава 47% ове варијабле ($R^2 = 0,47; F(7, 192) = 24,47; p = 0,00$). Предиктивни потенцијал показују супске *повезаност*, са позитивним смером регресионог коефицијента ($\beta = 0,294; p = 0,005$), *вербална хостилност* ($\beta = -0,200; p = 0,018$) и *необјашњавање* са негативним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = -0,505; p = 0,000$). Резултати вишеструке регресионе анализе указују, такође, да су димензије васпитних стилова мајке значајан предиктор мотивације за ментализацију адолесцената објашњавајући 51% варијансе ове критеријумске варијабле ($R^2 = 0,51; F(7, 192) = 28,31; p = 0,00$). У моделу издвојеног скупа предикторских варијабли показало се да мотивацији за ментализацију значајно доприносе димензије *регулација*, са позитивним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = 0,287; p = 0,002$) и *необјашњавање*, са негативним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = -0,241; p = 0,024$).

Табела 4: Вишеструка регресиона анализа –
васпитни стилови оца као предиктори капацитета за ментализацију

	Ментализација себе		Ментализација других		Мотивација за ментализацију	
	β	p	β	p	β	p
Повезаност	0,137	0,332	0,082	0,646	0,087	0,416
Регулација	0,198	0,088	0,335	0,000	0,438	0,000
Аутономија	-0,155	0,245	0,012	0,907	0,136	0,177
Принуда	0,033	0,801	-0,742	0,000	-0,561	0,000
Вербална хостилност	-0,100	0,363	0,054	0,538	-0,057	0,496
Необјашњавање	-0,389	0,013	0,208	0,092	0,181	0,123
Пермисивност	0,002	0,981	0,130	0,133	0,035	0,550
	$R^2 = 0,33; F(7, 192) = 13,44; p < 0,001$		$R^2 = 0,58; F(7, 192) = 37,45; p < 0,001$		$R^2 = 0,62; F(7, 192) = 44,02; p < 0,001$	

Када разматрамо предиктивни допринос васпитних стилова очева у односу на димензију ментализација себе код адолесцената као критеријум, закључујемо да сложај предиктора објашњава 33% варијансе критеријумске варијабле ($R^2 = 0,33; F(7, 192) = 13,44; p = 0,00$). Статистичку значајност показује супскала *необјашњавање* ($\beta = -0,389; p = 0,13$), при чему смер односа указује на то да вишим вредностима на димензији *необјашњавање* одговарају ниже вредности на димензији *ментализација себе*. Модел у коме димензије васпитних стилова оца представљају предикторе ментализације других статистички је значајан и објашњава 58% варијансе ове критеријумске варијабле ($R^2 = 0,58; F(7, 192) = 37,45; p = 0,00$). Предиктивни потенцијал показују димензије *регулација* са позитивним предзнаком ($\beta = -0,742; p = 0,00$) и *принуда* са негативним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = 0,44; p = 0,00$). Када посматрамо димензију мотивација за ментализацију као критеријум, модел васпитних стилова оца је, такође, значајан ($R^2 = 0,62; F(7, 192) = 44,02; p = 0,00$) и објашњава 62% варијансе ове варијабле. У моделу издвојеног скупа предикторских варијабли показало се да мотивацији за ментализацију значајно доприносе димензије *регулација*, са позитивним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = 0,438; p = 0,00$) и *принуда*, са негативним предзнаком регресионог коефицијента ($\beta = -0,561; p = 0,00$).

■ ДИСКУСИЈА

У овом раду испитивали смо да ли су васпитни стилови родитеља значајни предиктори капацитета за ментализацију адолесцената. Резултати истраживања у складу су са очекивањима и хипотезама. Супскеале ауторитативног васпитног стила оба родитеља – *повезаност*, *регулација* и *аутономија* значајно позитивно корелирају са свим димензијама капацитета за ментализацију. Насупрот томе, све супскеале ауторитарног стила родитељства (и мајке и оца) – *принуда*, *вербална хостилност* и *необјашњавање*, показују значајну негативну повезаност са димензијама капацитета за ментализацију адолесцената. У ауторитарним породицама од деце се очекује да се слепо придржавају правила одраслих, те родитељи имају мање разлога да разговарају о различитим мишљењима или менталном стању у експланаторном и дисциплинском дискурсу са својом децом, што отежава развој ментализације и афективне регулације (O'Reilly & Peterson, 2014). С друге стране, уколико је породична средина подстицајна у смислу да родитељи реагују на дететова осећања, показују блискост и емоционалну топлину, објашњавају детету разлоге за правила у понашању, дете ће имати већи капацитет за ментализацију, као и већу мотивацију да размишља о својим и туђим намерама и поступцима. Добијени налази подупиру тезу да компетентно родитељство подстиче развој ментализације (Fonagy *et al.*, 2002) и емоционалне регулације (Schimmenti & Caretti, 2016), а у складу су са појединим истраживањима у којима су разматране сличне теме. На пример, у истраживању, које је спроведено у Аустралији, у коме је учествовало 30 породица чија су деца била узраста од 5 до 12 година, ауторитарни родитељски стил (склоност слепом поштовању правила одраслих) у негативној је корелацији са разумевањем задатака теорије ума, док су стратегије родитељства базиране на концепту ауторитативног васпитног стила Дајане Баумринд (охрабривање деце да искажу своје мишљење и самостално мисле) значајан предиктор дететовог постигнућа на задацима теорије ума (O'Reilly & Peterson, 2014). Повезаност ауторитативног стила родитељства и вештина на задацима теорије ума на узорку предшколске деце потврђена је и у другим студијама (Khanipour, Nezafatbakhsh, & Aghababaei, 2021; Kuntoro, Peterson, & Slaughter, 2017).

Резултати добијени применом вишеструке регресионе анализе показују да димензије ауторитативног васпитног стила значајно доприносе развоју капацитета за ментализацију и то: *повезаност* (мајка) и *регулација* (отац и мајка). Ако пажљиво погледамо ајтеме који чине супскалу *повезаност*, закључујемо да су за развој ментализације детета од суштинског значаја емоционална топлина мајке, респонзивност и увремењено реаговање на потребе детета (*Моја мајка реагује на моја осећања и потребе; Време које је проводила са мном било је испуњено топлином и блискошћу; Тешила ме када сам био узнемирен*). Овакав резултат у складу је са становиштем да је квалитет емоционалне везе између мајке

и детета значајан фактор когнитивног (Blumenthal, 1985) и социоемоционалног развоја детета (Carpendale & Lewis, 2004), посебно способности поимања себе и других (Fonagy & Target, 1997). Резултати студија у којима су испитивана деца раног и предшколског узраста потврђују да су квалитет емоционалне везе између мајке и детета (Ereky-Stevens, 2008) као и емоционална доступност мајке (Licata, Kristen, & Sodian, 2016) значајни предиктори вештине теорије ума код деце. Изузев супскале *повезаност, регулација* се, као одлика ауторитативног васпитног стила, такође, показала значајном за развој рефлексивне функције и када је у питању мајка и када је реч о улози оца. Ајтеми који операционализују супскалу *регулација* указују на то да у процесу развоја капацитета за ментализацију значајну улогу има постављање и објашњавање правила понашања (*Разговарао/ла је са мном и помагао ми да разумем последице сопственог понашања; Објашњавао/ла ми је зашто се правила морају поштовати*). Овакав резултат може се тумачити тиме што објашњавање правила, очекивања и перспектива родитеља интензивира комуникацију и рефлексивност и родитеља и детета што значајно доприноси развоју капацитета за ментализацију. Третирање детета као мислећег и интенционалног бића подстиче дете да размишља о намерама и разлозима понашања (*мотивација за ментализацију*), како сопственим (*ментализација себе*), тако и туђим (*ментализација других*). Родитељи који се упуштају у честе дискусије о афективним стањима (Dunn, 1996) и захтевају да деца разматрају и расправљају о менталним и емоционалним стањима других (Ruffman, Perner, & Parkin, 1999) подупиру код деце развој способности да узму перспективу других. Родитељски елаборативни дискурс, као што је пружање богатих и контекстуалних информација, постављање питања и давање могућности деци да доврше реченице мајке, имају позитиван утицај на развој вештина теорије ума (Pavarini, de Hollanda Souza, & Hawk, 2013). Питерсон и Слотер (Peterson & Slaughter, 2003) су пронашле да је подстицање честих детаљних разговора о менталним стањима од стране родитеља у свакодневним породичним разговорима повезано са напредним нивоом решавања проблема на задацима теорије ума.

Димензије ауторитарног стила – вербална хостилност (мајка) и принуда (отац), као и необјашњавање оба родитеља – имају значајан негативан утицај на развој ментализације. Родитељско испољавање беса, отвореног непријатељства и фрустрације посебно је штетно у периоду адолесценције, а повезано је са нижим нивоима просоцијалног понашања адолесцената (Padilla-Walker, Nielson, & Day, 2016). Поред тога, ајтеми којима се операционализују супскале ауторитарног стила упућују на то да је овакав стил васпитања груб, занемарујући и одбацујући. На пример, ставке које ближе одређују супскалу *принуда* подразумевају физичко кажњавање детета (*Шамарао ме је када сам се лоше понашао/ла; Мој отац је знао да ме удари када сам непослушан/на*). Фонаги и сарадници (Fonagy *et al.*, 2002) су развили идеју да инхибиција ментализације представља

дететов покушај адаптације на неадекватност односа са фигуром везаности. За развој капацитета за ментализацију посебно је штетно искуство физичког кажњавања и злостављања унутар породице (Bogdanović, 2022; Khanipour, Nezafatbakhsh, & Aghababaei, 2021; O'Reilly & Peterson, 2014). Дете избегава да размишља о томе шта се налази у уму важне особе, родитеља или неговатеља, која хоће да га повреди и понизи, која има зле намере (Allen, 2013; Fonagy *et al.*, 2002). Родитељи могу ометати развој ментализације код деце необјашњавањем, да би избегли суочавање са патњом коју су изазвали (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008; Fonagy & Luyten, 2009).

Када се упореди допринос васпитних стилова мајки и очева, евидентно је да, у вези са димензијама ментализације себе, васпитни стилови мајке објашњавају већи постотак варијансе, док када посматрамо ментализацију других и мотивацију за ментализацију, васпитни стилови очева објашњавају већи постотак варијансе. Могуће објашњење оваквих резултата тиче се различитих улога које очеви и мајке имају у васпитању и социјализацији. Мајке су прво емоционално и социјално огледало у коме дете спознаје своје потребе и емоције. Сензитивност неговатеља се сматра виталном за дететову способност препознавања и тумачења сопствених менталних стања (Fonagy & Target, 1997). Током интеракције са мајком, дете примарно учи да разуме своја осећања и да их контролише, што доприноси развоју ментализације и афективне регулације. Са мајком се негују приснији односи усмерени на регулацију емотивних стања адолесцента (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). *Ментализација других и мотивација за ментализацију* у већој мери су детерминисани васпитним стиливима и поступцима оца. *Регулација* (позитивно) оца, као и *принуда* (негативно) значајније доприносе ментализацији других и мотивацији за ментализацију него ове димензије васпитних стилова мајке. Однос са оцем рефлектује однос према ауторитету и кроз регулацију понашања отац наглашава значај уважавања других људи и њихових потреба и намера. Фигура оца је веома значајна за социјалну адаптацију и увиђање значаја и реакција других људи, пре свега ауторитета, са којима се сусрећемо у породици, школи и у пословном окружењу (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Добри афективни односи са очевима у периоду адолесценције повезани су са просоцијалним понашањем према пријатељима (Padilla-Walker, Nielson, & Day, 2016). Једна од важних импликација ових резултата односи се на то да у превентивне програме рада са адолесцентима пажњу треба посветити едукацији оба родитеља, с обзиром на то да налази указују на значајну улогу оца у процесу развоја ментализације.

■ ЗАКЉУЧАК

Дакле, капацитету за ментализацију значајно позитивно доприноси ауторитативни васпитни стил оба родитеља. Ипак, препознате су извесне квалитативне разлике у доприносу стилова родитељства оца и мајке када се разматрају поједине димензије капацитета за ментализацију. Ментализацији себе значајније доприносе димензије ауторитативног васпитног стила мајке, док ментализацији других и мотивацији за ментализацију значајније доприносе димензије ауторитативног васпитног стила оца. Овакав резултат може бити протумачен у контексту различитих улога које очеви и мајке имају у процесу васпитања и социјализације. Будући да резултати истраживања упућују на то да, поред мајке, важну улогу у подстицању развоја рефлективне функције адолесцената има и отац, приликом планирања превентивних активности у раду са родитељима адолесцената, пажњу треба посветити едукацији оба родитеља. Имајући у виду улогу васпитних стилова у подстицању развоја капацитета за ментализацију младих, едукација родитеља о значају родитељских компетенција може допринети стварању стимулативне породичне средине која потпомаже целокупан развој адолесцената, те и развој рефлективне функције.

Препознаје се неколико ограничења истраживања. Најпре, испитивана је процена васпитних стилова само из угла адолесцената. Потпунији увид у динамику породичних односа стекао би се уколико би биле разматране и родитељске самопроцене. Затим, у примењеном упитнику родитељских стилова и димензија (*PSDQ*, *Robinson et al.*, 2001) супскала *пермисивност* нема задовољавајућу поузданост и ајтеми често имплицирају недоследност родитеља у васпитању (пример ајтем: *Више ми је претила казном него што је то заиста примењивала*). Димензије ауторитарног стила *необјашњавање*, *вербална хостилност* и *принуда*, по свом садржају обухватају злостављање и занемаривање. Стога је препоручљиво добијене резултате проверити коришћењем другог упитника за испитивање родитељских стилова, који ауторитарни стил јасно диференцира од занемаривања.

■ КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Allen, J. G. (2003). Mentalizing. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 67(2), 91-112.
- Allen, J. G. (2013). *Mentalization in the development and treatment of Attachment Trauma*. London, UK: Karnac Books.
- Allen, J. G., & Fonagy, P. (Eds). (2006). *The handbook of mentalization – based treatment*. John Wiley & Sons.
- Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. (2008). *Mentalizing in clinical practice*. American Psychiatric Pub.
- Baron-Cohen (1997). *Mindblindness: An essay on autism and theory of mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bateman, A. W., & Fonagy, P. (2004). Mentalization-based treatment of BPD. *Journal of personality disorders*, 18(1), 36-51.
- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. *Adolescence*, 3(11), 255-272.
- Benbassat, N., & Priel, B. (2012). Parenting and adolescent adjustment: The role of parental reflective function. *Journal of Adolescence*, 35, 163–174.
- Blakemore, S. J. (2008). The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience* 9(4), 267–277. <https://doi.org/10.1038/nrn2353>
- Bleiberg, E. (2013). Mentalizing-based treatment with adolescents and families. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 22, 295–330.
- Blumenthal, J. B. (1985). *Mother-child Interaction and child cognitive development in low-income black children: a longitudinal study. Paper presented at Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development*. Canada: Toronto.
- Bogdanović, A. S. (2022). *Trauma i mentalno zdravlje mladih: medijatorska uloga afektivne vezanosti, mentalizacije i disocijacije* (doktorska disertacija). Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Borelli, J. L., Brugnera, A., Zarbo, C., Rabboni, M., Bondi, E., Tasca, G. A., et al. (2018). Attachment comes of age: Adolescents' narrative coherence and reflective functioning predict well-being in emerging adulthood. *Attachment & Human Development*, 20, 1–20.
- Borelli, J. L., Compare, A., Snavely, J. E., & Decio, V. (2015). Reflective functioning moderates the association between perceptions of parental neglect and attachment in adolescence. *Psychoanalytic Psychology*, 32, 23–35.
- Bornstein, M. H., & Lansford, J. E. (2010). Parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of cultural developmental science* (pp. 259–277). Psychology Press.
- Byrne, G., Slead, M., Midgley, N., Fearon, P., Mein, C., Bateman, A., & Fonagy, P. (2019). Lighthouse Parenting Programme: Description and pilot evaluation of Mentalization-Based Treatment (MBT) to address child maltreatment. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 24(4), 1-21. <https://doi.org/10.1177/1359104518807741>
- Carpendale, J. I. M., & Lewis, C. (2004). Constructing an understanding of mind: The development of children's understanding of mind within social interaction. *Behavioral and Brain Sciences*, 27, 79–150.
- Čudina-Obradović, M., i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

- Dimitrijević, A., Hanak, N., Altaras Dimitrijević, A., & Jolić Marjanović, Z. (2018). The Mentalization Scale (MentS): A self-report measure for the assessment of mentalizing capacity. *Journal of personality assessment*, *100*(3), 268–280.
- Dumontheil, I., Apperly, I. A., & Blakemore, S. J. (2010). Online usage of theory of mind continues to develop in late adolescence. *Developmental Science*, *13*, 331–338.
- Dunn, J. (1996). The Emanuel Miller memorial lecture 1995 children's relationships: Bridging the divide between cognitive and social development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *37*(5), 507–518.
- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., & Fonagy, P. (2016). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: Pathways to depression and externalising difficulties. *European journal of psychotraumatology*, *7*(1), 306-311.
- Garofalo, C., & Velotti, P. (2017). "Thinking about arrows": Modeling the associations between inadequate parenting, mentalizing, and dissociation. Commentary on "The developmental roots of dissociation: A multiple mediation analysis" (Schimmenti, 2017). *Psychoanalytic Psychology*, *34*(1), 106-108.
- Erekly-Stevens, K. (2008). Associations between mothers' sensitivity to their infants' internal states and children's later understanding of mind and emotion. *Infant and Child Development*, *17*, 527–543.
- Fonagy, P. (2001). *Attachment theory and psychoanalysis*. New York: Other Press.
- Fonagy, P. (2004). The developmental roots. In F. Pfafflin & G. Adshead (Eds.), *A matter of security: The application of attachment theory to forensic psychiatry and Psychotherapy, Forensic Focus 25*, (pp. 13-56). London and New York: Jessica Kingsley Publishers.
- Fonagy, P. (2008). The Mentalization-focused approach to social development. U F. N. Bush (ur.), *Mentalization: theoretical considerations, research findings, and clinical implication* (pp. 3–56). New York/London: Analytic Press.
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2009). A developmental, mentalization-based approach to the understanding and treatment of borderline personality disorder. *Development and Psychopathology* *21*, 1355–1381. <http://dx.doi.org/10.1017/S0954579409990198>
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2018). Conduct problems in youth and the RdoC approach: A developmental, evolutionary-based view. *Clinical Psychology Review*, *64*, 57–76. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2017.08.010>
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and psychopathology*, *9*(4), 679-700.
- Fonagy, P., & Target, M. (1998). Mentalization: A protective factor and a focus of psychotherapy. *Psychoanalytic Dialogues*, *8*(1), 28–95.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Hofman, M. (2003). *Empatija i moralni razvoj*. Beograd: Dereta.
- Išpanović-Radojković, V. (2007). Mentalno zdravlje i afektivna vezanost u detinjstvu. U H. N. Dimitrijević A. (ur), *Afektivno vezivanje – teorija, istraživanja, psihoterapija* (str. 67-78). Beograd: Centar za izdavačku delatnost, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Jurist, E. L., Slade, A. E., & Bergner, S. E. (2008). *Mind to mind: Infant research, neuroscience, and psychoanalysis*. Other Press.
- Khanipour, H., Nezafatbakhsh, S., & Aghababaei, N. (2021). Predicting the Theory of Mind Precursors Based on Parenting Styles and Language Skills in Preschool Children. *Iranian Journal of Child Neurology* *15*(3), 85–97. <https://doi.org/10.22037/ijcn.v15i2.23235>

- 📖 Kuntoro, I. A., Peterson, C. C., & Slaughter, V. (2017). Culture, parenting, and children's theory of mind development in Indonesia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1-21. <https://doi.org/10.1177/0022022117725404>
- 📖 Lee, N. C., Jolles J., & Krabbendam L. (2016). Social information influences trust behaviour in adolescents. *Journal of Adolescence*, 46, 66–75.
- 📖 Li, X., & Xie, J. (2017). Parenting styles of Chinese families and children's social-emotional and cognitive developmental outcomes. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(4), 637–650. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1331077>
- 📖 Licata, M., Kristen, S., & Sodian, B. (2016). Mother–child interaction as a cradle of theory of mind: The role of maternal emotional availability. *Social Development*, 25(1), 139-156.
- 📖 Matejević, M. (2007). *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja*. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- 📖 Matejević, M. i Todorović, J. (2012). *Funkcionalnost porodičnih odnosa i kompetentno roditeljstvo*. Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- 📖 Nancy, D., & Laurance, S. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487>
- 📖 O'Reilly, J., & Peterson, C. C. (2014). Theory of mind at home: Linking authoritative and authoritarian parenting styles to children's social understanding. *Early child development and care*, 184(12), 1934–1947. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.894034>
- 📖 Padilla-Walker, L. M., Nielson, M. G., & Day, R. D. (2016). The role of parental warmth and hostility on adolescents' prosocial behavior toward multiple targets. *Journal of Family Psychology*, 30(3), 331–340. <https://doi.org/10.1037/fam0000157>
- 📖 Pavarini, G., de Hollanda Souza, D., & Kozak Hawk, C. (2013). Parental practices and theory of mind development. *Journal of Child and Family Studies*, 22, 844–853. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9643-8>
- 📖 Peterson, C. C., & Slaughter, V. (2003). Opening windows into the mind: Mothers' preferences for mental static explanations and children's theory of mind. *Cognitive Development*, 18, 399–429.
- 📖 Rinaldi, C., & Howe, N. (2012). Mothers' and fathers parenting styles and associations with toddlers' externalizing, internalizing and adaptive behaviors. *Early Childhood Research Quarterly*, 27, 266–273.
- 📖 Robinson, C. C., Mandlco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ). In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, & G. W. Holden (Eds.), *Handbook of family measurement techniques, 3. Instruments & index, Thousand* (pp. 319–321). Oaks: Sage.
- 📖 Rosenblum, K. L., McDonough, S. C., Sameroff, A. J., & Muzik, M. (2008). Reflection in thought and action: Maternal parenting reflectivity predicts mind-minded comments and interactive behavior. *Infant Mental Health Journal*, 29(4), 362–376. <https://doi.org/10.1002/imhj.20184>
- 📖 Ross, J., & Hammer, N. (2002). College freshmen: Adjustment and achievement in relation to parenting and identity style. *Journal of Undergraduate Research*, 5, 211–218.
- 📖 Rosso, A. M., Viterbori, P., & Scopesi, A. M. (2015). Are maternal reflective functioning and attachment security associated with preadolescent mentalization? *Frontiers in Psychology*, 6, 1134.
- 📖 Ruffman, T., Perner, J., & Parkin, L. (1999). How parenting style affects false belief understanding. *Social Development*, 8, 395–411.
- 📖 Schimmenti, A. (2016). The developmental roots of dissociation: A multiple mediation analysis. *Psychoanalytic Psychology*, 34(1), 96.
- 📖 Schimmenti, A., & Caretti, V. (2016). Linking the overwhelming with the unbearable: Developmental trauma, dissociation, and the disconnected self. *Psychoanalytic Psychology*, 33(1), 106–128.

- Sharp, C., & Venta, A. (2012). Mentalizing problems in children and adolescents. In N. Midgley & I. Vrouva (Eds.), *Minding the child: Mentalization-based interventions with children, young people and their families* (pp. 35–53). Hove, East Sussex: Routledge.
- Taubner, S., & Curth, C. (2013). Mentalization mediates the relation between early traumatic experiences and aggressive behavior in adolescence. *Psihologija*, **46**, 177–192.
- Todorović, J. (2005). *Vaspitni stilovi roditelja i samopoštovanje adolescenata*. Niš: Prosveta.

Примљено 19.11.2022; прихваћено за штампу 03.01.2023.